

Nurşah ÇOKBANKİR ŞENGÜL*

Bithynia'dan Yeni Mezar Yazıtları

Abstract: The article presents three new inscriptions on grave steles from Bithynia. No. 1 is a grave inscription of a woman named Athenais. No. 2 is the grave inscription of Grylos and Philomene. No. 3 is a grave stone erected for T. Flavius Iulius Secundus, who served as an advocate of a *gerousia* in Nicomedeia. The inscription reveals that the *gerousia* had a private *ekdikos* and was named as Hadriane in honour of emperor Hadrian.

Keywords: Bithynia; Nikaia; Nikomedeia; grave steles; gerousia; Hadriane; *ekdikos*.

Makalenin konusunu oluşturan yazıtlardan ilk ikisi Adapazarı Müzesi'nde, üçüncüsü ise şu an İzmit Müzesi'nde yer almaktadır. İlk yazıt dikdörtgen alınlıklı bir stel, ikincisi ise dikdörtgen bir blok, sonuncusu ise profilli bir mezar altarı üzerindedir. Yazıtların hepsi mezar yazıtı niteliğinde olup, yazıtların fotoğrafları ve kopyaları Prof. Dr. Mustafa Adak tarafından alınmıştır.

İlk yazıtta Athenais isimli bir şahısın mezar yazıtı; ikinci yazıtta ise Grylos ve Philomene isimli çiftin mezar yazıtı tanıtılmıştır. Son yazıt ise Nikomedeia'dan gerousia ekdikosu T. Flavius Iulius Secundus'un mezar yazıtı söz konusudur. Yazıt kentlerdeki gerousia ekdikosu için Bithynia'dan önemli bir kanıt oluşturmaktadır.

1. Athenais'in mezar steli

Geyve'de bulunmuş bir mezar steli. Stel şuan Adapazarı Müzesi'nde yer almaktadır. Bir blok üzerinde üçgen alınlıklı olarak tasvir edilmiş olan stelin alın kısmının tam ortasında ve yuvarlak niş ile alınlık arasındaki paralel iki köşede çiçek bezemeleri ile süslenmiştir. Alınlık altındaki yuvarlak bir niş içinde de sekiz satırdan oluşan yazıtı yer verilmiştir.

Ἀθηναεῖς Μηνᾶ,
γυνὴ δὲ Μενε-
λάου ἔτελε-
4 ὑτησα ἑτῶν
εἴκοσι γονεῖς
προλείπουσα
καὶ τῷ γλυκῷ
8 φένγος.

“Ben Menas'ın kızı, Menelaos'un karısı Athenais tatlı işiği ebeveynlerime bırakarak yirmi yaşında öldüm.”

Ἀθηναεῖς = Ἀθηναίς.¹ –ı yerine –ει kullanımı için bk. Gignac 1976, 190.

* Yrd. Doç. Dr. Nurşah Çokbankir Şengül, Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü, Kampus TR – 07058 Antalya (nursahsengul@akdeniz.edu.tr).

1995 yılında henüz bir lisans öğrencisi iken bilgisi, akademik terbiyesi ve herşeyden önce insani vasıfları ile tanıştığım ve tüm emeği ile bana bugünleri sunan saygıdeğer hocam Sencer Şahin, akademik hayatımda da yine tüm erdemi ile yol göstermeye devam etmiş ve etmeye devam edecektir. Henüz yokluğuna alışmamış ve alışamayacak tüm sevenleri, öğrencileri gibi, bizlere herşeyden önce tıpkı bir baba gibi iyi insan olmayı, erdemli bir akademisyen olarak ise akademik terbiyenin ve disiplinin ne olduğunu öğrettiği için burada minnetimi sunmak istiyorum.

γλυκὸ φένγος = γλυκὸ φέγγος. Krş. Mitchell 1982, 110; TAM II 470.

2. Grylos ve Philomene

Pamukova bölgesinden ele geçmiş bir blok üzerine yazılı mezar yazıtı. Şu an Adapazarı Müzesi'nde yer almakta.

- Γρυλος κὲ Φιλουμένη
2 συνβιώσαντες ἔτη 2
ὅσα ἔδωκεν ἡ τύχη.
Χαίρετε.

“Talihin pay olarak verdiği yılları birlikte yaşayan Grylos ve Philomene. Selam olsun!”

3. Nikomedeia'dan Gerousia Avukatı Titus Flavius Iulius Secundus

İzmit Müzesi'nden dikdörtgen, profilli gri mermerden bir mezar altarı. Taşın üst kısmındaki profil alanı ile yazıtın alanın köşelerinde kırıklar mevcuttur. Bunun dışında altar iyi durumdadır.

- Τ. Φλ. Ἰούλιος
2 Σεκοῦνδος
ἔγδικος Ἄδρ-
4 [ι]ανῆς γερου-
σίας ζήσα[ς]
6 κοσμίως
καὶ ἀμέμπ[ως]
8 ἔτη λθ'
χαίρετε.

“Hadriane Gerousiası'nın avukatı, T. Fl. Iulius Secundus şerefli ve kusursuz bir şekilde 39 yıl yaşadı. Selam olsun!”

Yazıtın Tarihi: İ.S. II. yüzyıl. Gerusia ismini İmparator Hadrianus'tan aldığı için Hadrianus Dönemi ya da sonrası bir tarihten olmalı.

Str. 1–2: Secundus, taşıdığı Flavius ve Iulius soy isimlerinden dolayı Roma vatandaşlığına sahiptir.

Str. 3: ἔγδικος = ἔκδικος = lat. *defensor*.² Roma Dönemi yazarları ve modern yazarlar tarafından *defensor civitatis*, *endikoi* ve *syndikoi* ile özdeşleştirilmiştir.³ Kentler, Hellenistik Dönem'den itibaren bizzat kendi yasal temsilcilerine / dava vekillerine yani *ekdikos*'a sahipti. Magie'nin belirttiği üzere yasal olarak sadece özel davalarda kenti temsil etmiş gibi görünen *syndikos*'tan, düzenli bir memuriyet olması ile ayrılmıştır.⁴ Yaklaşık olarak İÖ. 9 yılına tarihlenen, kopyaları Asia Eyaleti'nin kentleri Priene, Apameia ve Eumeneia'da bulunmuş olan bir yazıtta *ekdikos* yıllık bir memuriyet olarak ifade edilmiştir.⁵ Bithynia ve

¹ Corsten 2010 s.v. Ἀθηναίς.

² Brandis, RE V.2, 1905, 2160 s.v. ἔκδικος; Magie 1950, 1517 – 8 n. 49; Mason 1974, 42 s.v. ἔκδικος, 184.

³ Jones 1966, 151; Dmitriev 2005, 213 vd.

⁴ Magie 1950, 648 vd. *ekdikos*'un işlerini etkileyen bir yapıya sahip olmasının yanı sıra Roma Dönemi'nde Romalı yöneticiler ile birlikte uyumu yakalama konusunda rol oynadığını dile getirir. *Ekdikos* Roma Dönemi'nde üstlendiği sorumluluklara benzer görevleri Roma öncesi Dönem'de de yerine getirmiştir, krş. Dmitriev 2005, 215.

⁵ Sher 1969, 65 D, str. 64, CIG 3902b.

Pamphylia'dan yazıtlar üzerinde ise bu memuriyet “yaşam boyu” olarak nitelendirilmiştir.⁶ Plinius'un Bithynia Valiliği esnasında imparatora yazdığı bir mektupta özgür bir kent olan Amisos'un dava vekili ile ilgili bir sorun hususunda imparatorun fikrini sormaktadır.⁷

Ekdikos bir kentin hem içinde hem de dışında kent yararına hizmet eden düzenli bir memuriyetti.⁸ Bazen bir yönetici ile kent arasında arabuluculuk yaparken, bazen kent ile kent arasında, kent ile bir dernek arasında ya da iki komai arasında arabuluculuk yapmıştır.⁹ Roma Dönemi'nde kent konseyleri, *gerousia*, *koina* ve köyler gibi topluluklar yararına çalışmışlardır.¹⁰

Yukarıda bahsedilen görevlerinin yanı sıra *ekdikos*, *gerousia*'nın bünyesinde hem yasal işleri yürütmekle hem de mali meseleleri çözmek üzere uzmanlaşmış memurlar olarak görev alırdı.¹¹ Ephesos'tan *gerousia*'nın Artemis şenliklerini canlandırmak ve Commodus onuruna kutlamaları düzenlemek isteyen Nikomedes'in taleplerini kabul ettiği ve hayırseveri onurlandırdığı kararında τοῦ καθο[λικου ἐκδικο]υ τοῦ συνεδρίου ἡμῶν olarak tamamlanmış ve *ekdikos*'un ayrıca mali işlerdeki sorumluluğu da gözler önüne serilmiştir.¹²

Str. 3–4: Ἀδριανῆς = φυλῆς Ἀδριανῆς. *Phyle* kelimesi, Antik Yunan geleneğine göre ortak bir atadan gelen soy ile bağlantılı olarak toplumu geniş akraba gruplarına bölmeyi açıklar. Roma İmparatorluk Dönemi'nde *phyle*ler imparator isimleri ile birlikte anılmaya da başlamıştır.¹³ Hadriane Phylesi daha öncesinde Nikomedeia'dan ve Prusias ad Hypium'dan da *phylarkes*lerin listelendiği yazıtlardan bilinmektedir.¹⁴ φυλή Ἀδριανή adlandırması muhtemelen, 120 yılındaki şiddetli depremden sonra Nikomedeia kentine yardım bahşeden İmparator Hadrianus'a duydukları şükranın ifadesi olarak görülebilir. Septimius Severus dönemine kadar kent saygın bir isim olan Ἀδριανή ismini taşımıştır; “*Restitutor Nikomediae*” lejantlı sikkeler de imparatorun yardım faaliyetlerini anımsatır.” (bk. Şahin 1974, 158).

Str. 4–5: γερουσίας = *gerousia*. Kentin önde gelen ailelerine mensup yaşlılardan oluşan bir topluluk olarak *gerousia* Asia Minor'de ilk olarak İ.Ö. 4. yüzyıldan Ephesos'tan bir yazıt ile belgelenir.¹⁵ Bilim insanları bu kurumu hem dini hem de sosyal bir topluluk olarak iki gruba ayırmışlardır.¹⁶

Kentin önde gelen ailelerinin yaşlı üyelerinden oluşması dolayısıyla oldukça saygın bir topluluk olan *gerousia*, Asia Minor kentlerinde çoğu zaman onurlandırma yazıtlarında *demos* ve *boule* ile birlikte yer almıştır. Bu yazıtların ortaya koyduğu bir gerçek, *gerousia*'nın kentin diğer önemli organları *demos* ve

⁶ Bithynia için bk. Şahin 1979, no. 61–63; Pamphylia için bk. Bean 1956, no. 51.

⁷ Plinius *Epist.* 10. 110–111; Sherwin – White 1998, 718–719. Sherwin – White da *syndikos* ile *ekdikos* sadece bir finans memuru olarak değil, finansal durumlarda vatandaşlık hakları ile ilgilenen avukat olarak nitelendirir. En önemlisi de bu iki terimin kentten kente farklılık gösterdiğini dile getirir.

⁸ *Ekdikoi* sıklıkla *syndikoi* ile kavramsal olarak karışmaktadır. Her iki görevin benzer özellikleri çoğu kere kafa karışıklığına neden olmaktadır. Magie *ekdikos* ile *syndikos* arasındaki farkın, *ekdikos*'un düzenli bir memuriyet olması olarak açıklar ve sıklıkla isminin kent memuriyetler arasında anılmış olmasına değinir. Bk. Magie 1950, 648–9; Dmitriev 2005, 213–215.

⁹ Magie 1950, 649.

¹⁰ Dmitriev 2005, 214 dn. 132 ile birlikte.

¹¹ Giannakopoulos 2008, 571.

¹² IEphesos no. 26. Ephesos'tan diğer *gerousia* *ekdikos*'u örnekleri için bk. IEphesos no. 737 str. 12–13: ἐκδικοῦντος τοῦ συνεδρίου, no. 892 str. 22 – 23: τοῦ ἐκδικου τῆς φιλοσεβ. Ἐφεσίων γερουσίας.

¹³ Ephesos'ta Antoninus Pius zamanında *phyle Antoniane* olarak adlandırılmış örnek için bk. IEphesos no. 957; Nikaia'dan *phyle Aureliane* için bk. Şahin 1979, no. 64 ve 554.

¹⁴ Nikomedeia için bk. TAM IV 1, 40; Prusias ad Hypium için bk. IPrusias no. 1–4, 6–8, 10,11.

¹⁵ Magie 1950, 63.

¹⁶ Krş. Giannakopoulos 2008, 567. Oliver, dini ve sosyal *gerousiai* ayırımına sadık kalarak, Atina, Ephesos ve diğer kentlerden örnekler ile geleneksel Yunan kültürleri ve festivallerini, ayrıca imparator kültürünü de mali olarak desteklemekten sorumlu olduğunu ve *gerousia*'nın bu tipinin de *hiera gerousia* olarak adlandırdığını belirtir, krş. Oliver 1975. Ancak Giannakopoulos bu ayırımın kullanışlı olmadığını ortaya koyar.

boule kadar önemli bir siyasi grup olduğudur. Kentlerdeki diğer yaş grubuna göre oluşturulan *neoi* ve *epheboi* gibi topluluklarda olduğu gibi, imparatorluk döneminde kent hayatının ayrılmaz bir parçası olarak, *gymnasium*'da yerleşmiş ve kendi içinde bir idari örgütlenmesi vardı. Bir kentte *gerousianın* oluşturulması için kentin *boule* ve *demos*'unun almış olduğu kararlar önemli rol oynamıştır.¹⁷ Örneğin Sidyma'dan bir yazıtta *boule* ve *demos*'un kararı ile *gerousianın* kurulması karara bağlanmıştır. Aynı zamanda bu yeni oluşuma kimin iştirak edeceğini de belirtmişlerdir.¹⁸ *Gerosia* kısacası bizzat kendisine imtiyazlar bahşedilmiş, *boule* ve *demos* ile birlikte ya da tek başına yazıtlarda karşılaşılmış, *gerousia* onuruna yapılan organizasyonlarda onurlar almış ve onurlandırma ve mezar yazıtlarının devamlılığı konusunda çalışmış bir organizasyondur.¹⁹

Yazıtta adı geçen T. Fl. Iulius Secundus'un sadece *gerousia*'nın avukatı olarak anılması da bu kurumun tek başına diğer kurumlar gibi rol oynadığının ve kendine ait bir organizasyona sahip olarak kendi görevlilerinin varlığını ortaya koyar. Hadriane phylesine ait *gerousianın*, bu ismi taşıması İ.S. 120 yılında bölgenin yaşadığı deprem sonucunda kentin gördüğü zararı gidermek amacıyla yardımlarda bulunan imparator Hadrianus'u onurlandırma isteğine bağlanabilir. Bu yazıt aracılığı ile Bithynia Bölgesi'nden yerel bir *gerousianın* varlığı söz konusudur.

Kaynakça

- Bean 1956 G. E. Bean, Kitabeler, 79–98, şurada: A. M. Mansel – G. E. Bean – J. Inan, Side Agorası ve Civarındaki Binalar. 1948 Yılı Kazılarında dair Rapor, Ankara 1956.
- Corsten 2010 T. Corsten, A Lexicon of Greek Personal Names, vol. VA. Coastal Asia Minor: Pontos to Ionia, Oxford 2010.
- Dmitriev 2005 S. Dmitriev, City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor, Oxford 2005.
- Giannakopoulos 2008 N. Giannakopoulos, 'Ο θεσμός τῆς Γερουσίας τῶν ἐλληνικῶν πόλεων κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους, Thessaloniki 2008.
- Gignac 1976 F. T. Gignac, A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods I. Phonology, Milano 1976.
- IEphesos H. Wankel – C. Börker – H. Engelmann – R. Merkelbach et. al., Die Inschriften von Ephesos I–VIII, Bonn 1979–1984 (IK 12–17,4).
- IPrusias W. Ameling, Die Inschriften von Prusias ad Hypium, Bonn 1985 (IK 27).
- Jones 1966 A. H. M. Jones, The Greek City from Alexander to Iustinian, Oxford 1966.
- Magie 1950 D. Magie, Roman Rule in Asia Minor, 2 vol.s, Princeton 1950.
- Mason 1974 H. J. Mason, Greek Terms for Roman Institutions. A Lexicon and Analysis, Toronto 1974.
- Mitchell 1982 S. Mitchell, RECAM II. The Ankara District The Inscriptions of North Galatia, Ankara 1982.
- Oliver 1975 J. H. Oliver, The Sacred Gerusia, Amsterdam 1975.
- Sherk 1969 R. K. Sherk, Roman Documents from the Greek East. Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus, Baltimore 1969.
- Sherwin – White 1998 A.N. Sherwin – White, The Letters of Pliny. A Historical and Social Commentary, Oxford 1966 (yeniden basım 1998).
- Şahin 1974 S. Şahin, Neufunde von antiken Inschriften in Nikomedeia (Izmit) und in der Umgebung der Stadt, Münster 1974.

¹⁷ Giannakopoulos 2008, 569.

¹⁸ Sidyma kentinde *gerousianın* kurulması için *boule* ve *demos*'un kararı için bk. TAM II, 175.

¹⁹ Giannakopoulos 2008, 568–9.